

КЫМ.
2020-25

КР УИА Дж. АЛЫШБАЕВ ат. ЭКОНОМИКА ИНСТИТУТУ

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

Д 08.18.572 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК:336.1:338.4(575.2)(043.3)

Окенова Айгуль Омурбековна

**Интеграция шартында рынок системасында айыл-чарба товар
өндүрүүчүлөрүнүн насыялык колдоосун өнүктүрүү
(Кыргыз Республикасынын материалдарынын негизинде)**

08.00.05 - экономика жана улуттук чарбаны башкаруу

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын

авторефераты

Бишкек - 2019

Иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын
Дж. Алышбаев ат. Экономика институтунун Реалдуу тармактар
көйгөйлөрү бөлүмүндө аткарылды.

Илимий жетекчи: **Джаилов Джумабек Сатаевич**
экономика илимдеринин доктору, профессор,
М. Рыскулбеков ат. Кыргыз Экономикалык
Университетинин үзгүлтүксүз жана ачык билим
берүү Институтунун профессору

Расмий оппоненттер: **Омурканов Ырысбек Калыкович** экономика
илимдеринин доктору, профессор,
Б.Н.Ельцин ат. Кыргыз-Россия Славян
университетинин Экономика факультетинин
«Экономикалык теория» кафедрасынын профессору

Шералиева Жаныл Абжалбековна экономика
илимдеринин кандидаты, доцент,
К.И.Скрябин ат. Кыргыз улуттук агрардык
университетинин «Экономика жана айыл-
чарбасындагы ишкердик» кафедрасынын жетекчиси

Жетектөөчү уюм: Ош мамлекеттик университети, «Бизнес жана
менеджмент» факультети, «Ишкананын экономикасы
жана бизнести башкаруу» кафедрасы, дареги:
723500, Ош ш., А.Масалиев 80, 111

Диссертация 2019-жылдын 28-июнда саат 14-00 дө экономика
илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Дж.
Алышбаев ат. Экономика институтунун жана Кыргызстандын эл аралык
университетинин Д 08.18.572 Диссертациялык кеңешинде корголот. Дареги:
720044, Бишкек ш., Чүй пр., 265а, (Диссертациялык зал (1-кабат)), www.inec.kg

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер
академиясынын Борбордук илимий китепканасында жана диссертациялык
кеңештин www.inec.kg сайтынан таанышууга болот. Китепкананын дареги:
7200071, Чүй пр. 265а.

Автореферат 2019-жылдын «27» майда таратылды.

Д 08.18.572 Диссертациялык
кеңештин окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин кандидаты

А.Ж. Оторчиева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Айыл-чарбасынын
өнүгүүсүндө туруксуз өнүгүүнүн тенденциясы белгиленип, айылчарба
өндүрүшүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү жана натыйжалуулугу төмөнкү
деңгээлде болгондуктан, өлкөнүн азык-түлүк менен камсыздалышындагы
көйгөйлөрдү тең салмактуу чечүүдө таасирин тийгизет. Негизинен мындай
кырдаал тармактардагы чарбалык субъектилердин каржылык алсыздыгынан
жана агрардык өндүрүштүн майдаыйкандык түзүмүнүн артыкча өнүгүшүнүн
экстенсивдик мүнөзү менен шартталат.

Өлкөнүн агрардык тармагындагы каржылык-насыялык абал жогорку
натыйжалуу жана интенсивдүү өндүрүштү уюштурууда чарбалык
субъектилерди зарыл болгон каражаттар менен толук камсыздай албайт.
Айылчарбалык товар өндүрүүчүлөрдүн каржылык колдоосунун рыноктук
системасын калыптандыруусуна карабастан, басымдуу бөлүгүнө насыялык
каражаттарга кайрылуу ыңгайсыз болгондуктан каржылык каражаттарды
топтоого жана тармактарда өндүрүштү кеңейтүүнү уюштурууга өбөлгө түзбөйт.

ЕАЭБдин алкагында улуттук экономиканын жөндөлүү шартында
насыялык системаны жалпы жөндөө жана каржылык-насыялык тейлөөнү
натыйжалуу уюштуруу агрардык тармактын евразиялык агрозыктуулук
рыногуна натыйжалуу өтүүсүндө өзгөчө маанилүү орунга ээ.

Айыл-чарбасынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүүсүндө
мыкты жыйынтыкка жетишкен ЕАЭБдин айрым өлкөлөрүнүн тажрыйбалары
насыялык рыноктук системанын жана тармактардын мамлекеттик колдоосунун
натыйжалуу тармакталган өнүгүшүнүн маанилүүлүгү жөнүндө күбөлөндүрөт.
Ушуга байланыштуу рыноктук системасындагы насыялануунун натыйжалуу
жөндөлүшүнөн өлкөдөгү мыкты натыйжалуу жана атаандаштыкка жөндөмдүү
евразиялык рыноктогу айыл чарбадан, анын агроэкспорттук потенциалынын
өнүгүүсүнөн гана эмес өлкөнүн жалпы экономикалык өнүгүү темпинен дагы
көз каранды.

Керектүү айылчарбалык ресурстук потенциалы бар Кыргызстан ЕАЭБдин
алкагында бирден-бир алдынкы өндүрүүчүлөрдөн жана экологиялык азык-
түлүк продуктуларынын экспорттоочусу болуп калуусу мүмкүн.

Айыл чарбасынын насыялык колдоосунун рыноктук системасынын
андан ары өнүгүшү, ата-мекендик айылчарба товар өндүрүүчүлөрүнүн
насыялык колдоосунун стандарттарынын жалпы евразиялык стандарттарга
жакындоосу тармактын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүшүн
камсыздоосу жана өлкөнүн агрардык тармагынын жалпы агрозыктуулук
рыногуна натыйжалуу өтүшү диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугуна
өбөлгө түзөт.

**Диссертациянын темасынын ири илимий программалар жана
илимий-изилдөө иштери менен байланышы.** Диссертациянын изилденүүчү
темасы 2018-2040-жж.га карата туруктуу өнүгүүсүнүн Улуттук стратегиясы
жана КР УИА акад. Дж.Алышбаев ат. Экономика институтунун илимий-
изилдөө иштеринин программасы менен дагы байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты болуп интеграция шартында айыл чарбасын насыялоо системасынын механизмин жакшыртуу боюнча теориялык жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу эсептелет.

Максатка ылайык төмөнкү милдеттер коюлду:

1. Айылдык товар өндүрүүчүлөрдүн рынок системасынын өнүгүүсүндө насыялануусунун теориялык негиздерин жана өзгөчөлүктөрүн негиздөө;

1. Айыл-чарбалык насыяларды максатсыз колдонуудагы тобокелдиктерди минималдаштыруу иш-аракеттерин тактоо;

2. Насыялык рыноктун абалын талдап жана Кыргыз Республикасындагы агрардык чөйрөнү насыялык колдоо системасынын натыйжалуулугун негиздөө;

3. Евразиялык интеграциялоо шартында айыл-чарбасынын насыялануусунун жакшыртуунун багыттарын иштеп чыгуу;

4. Айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн узакмөөнөттүү насыялоо механизмин негиздөө.

Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргыз Республикасындагы айыл-чарбасын насыялоо мамилелери эсептелет.

Изилдөөнүн предмети болуп насыялык мекемелер менен айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялык мамилелери эсептелет.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы төмөндө көрсөтүлгөн:

- теориялык изилдөөнүн негизинде насыялоонун рынок системасы негизделип, “айыл-чарбалык насыяга” автордук түшүндүрмө калыптанды;

- талдоо процессинде насыялык каражаттарды максаттуу колдонууда иш-чаралар толукталып, кошумчаланды;

- айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялоосу комплекстүү бааланды жана насыялык ресурстарды көлөмүнүн өсүшүндө айыл-чарба өндүрүшүнүн натыйжасыздыгы ачыкталды;

- айыл-чарбанын жер-ипотекалык механизми иштелип чыгып, айыл-чарбалык насыя кооперациясынын түзүмү жакшыртылды;

- Евразиялык интеграциянын шартында насыялоонун кууштармактык өндүрүштүк ыкмадан кошумча чынжырча боюнча өтүүсү АӨКтүн акыркы продукциясынын бүтүндөй өндүрүштүк циклин өзүнө камтыган айыл-чарбанын насыялоосунун келечектүү багыттары аныкталып, мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн негизинде айылдык товар өндүрүүчүлөрүн узак мөөнөттүү насыялоосуна сунуштар иштелип чыкты.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү өлкөнүн агрардык тармагына каржылык каражаттарды толукмасштабдуу тартууга өбөлгө түзөт. Айрым сунуштар АЧММЖЖКИӨЖдүн тажрыйбаларында колдонулду. Диссертациялык изилдөөнүн теориялык абалдары айыл-чарба чөйрөсүнүн өнүгүшү жана насыялоо менен алектенген айыл-чарбалык, мамлекеттик, консультациялык кызматтарына пайдалуу болушу мүмкүн.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык маанилүүлүгү. Корутундулар жана сунуштар айыл-чарба өндүрүшүнүн темпинин жогорку

өсүшүн жана тармактардын атаандаштыкка жөндөмдүү өнүгүшүн камсыздоого өбөлгө түзөмөкчү.

Корголууга чыгып жаткан диссертациянын негизги жоболору:

- айыл-чарбанын насыялануусунун рыноктук системасы, функционалдык жана институционалдык көз карашта экономикалык системада капиталдын жана агрардык өндүрүштүн субъектилеринин ортосундагы аракеттердин калыптануусуна мүмкүндүк берет;

- насыялык каражаттарды максаттуу колдонуу боюнча негизги иш-аракеттер максаттуу колдонуунун көзөмөлүндө, мониторингинде, бекитүүсүндө жана ошондой эле карыз каражаттардын кайтарылбоосундагы тобокелдиктерди кыскартууда корутундулануусу керек;

- насыялоонун үч тармактуу системасы банктык, банктык эмес институттардын жана инвестициялык фонддордун каражаттары менен айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүн камсыздап, тармактын, каржылык-экономикалык базанын туруктуу жөндөлүшүнө жана агрардык өндүрүш чөйрөсүнө банктык капиталдын келишине мүмкүнчүлүк түзөт;

- жер-ипотекалык насыялоонун кошумча институтун калыптандырып, адистештирилген банктардын ортосундагы атаандаштык күрөшүн күчөтүп, банктык тейлөөлөрдү кеңейтүүгө шарттарды түзөт;

- насыялык кооперациянын жакшыртылышынын негизги багыттары менен мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн негизиндеги каржы лизингинин, агролизингдин өнүгүшү тармактарды заманбап техникалык жабдыктар менен кайрадан жабдып, айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрүнүн материалдык-техникалык базасын бекемдөөсүн шарттайт.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Интеграция шартында Кыргыз Республикасында айыл-чарбасын насыялык колдоонун жана рынок системасында насыялоонун өнүгүшүнүн теориялык аспектилери такталып жалпыланды. Тармактарды натыйжалуу насыялык колдоону баалоо жүргүзүлдү. АӨКтүн насыялык саясатынын келечектери жана айылдык товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялык жактан колдоону жакшыртуу механизми негизделди.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Узак убакыттар бою автор “Сарт-Аке” насыялык бирикмесинин ишкердигине, насыяны берүү жана кайтаруу механизмин жакшыртууну иштеп чыгууга жана жүзөөгө ашырууга активдүү катышкан. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары республикалык илимий-практикалык жана ошондой эле эл аралык илимий-практикалык конференцияларда: “Борбордук Азия дүйнөлүк коомчулукта: көйгөйлөрү жана мүмкүнчүлүктөрү” аталыштагы Эл аралык илимий-практикалык конференция Алматы ш., 2013-ж.; “Улуттук экономиканын өнүгүүсүндөгү мамлекеттин катышуусу жана ээлеген орду” аталыштагы Эл аралык илимий-практикалык конференция Б.Ельцин ат. КРСУ; “Заманбап экономиканын актуалдуу маселелери” аталыштагы КР УИА жаш окумуштуулар Кеңешинин илимий-практикалык конференциясы, 2014-ж.; “Экономика - мамлекеттик саясаттын негизи” аталыштагы илимий-практикалык конференциясы, Ж.Баласагын ат. КУУ, 2009-ж.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылуусу. Диссертациялык иштин негизги жоболору 10 илимий макалаларда жарыяланып, алардын ичинен РИНЦ илимий журналына 6 макала, Кыргыз Республикасынын ЖАК сунуштаган басылмаларда калган макалалар жарыяланып, жалпы көлөмү 4,5 б.б. түздү.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан жана колдонулган 119 булактардын тизмесинен турат. Көлөмү 161 беттүү барактан туруп, 19 таблицаны жана 13 сүрөттү камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

“Интеграция шартында айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрүн насыялоонун теориялык негиздери” аталыштагы биринчи бөлүмдө айыл-чарбасын насыялоо механизмдин маңызы, формалары жана өзгөчөлүктөрү жана интеграция шартында айыл-чарба өндүрүүчүлөрүнүн насыялык колдоосунун чет элдик тажрыйбасы изилденди.

Заманбап шартта насыялык система рынок экономикасынын бүтүндөй тармактарында, айрыкча агрардык тармактын айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрү үчүн өтө маанилүү мааниге ээ. Насыянын маңызы адабият булактарында ар түрдүү позицияда бааланат: аны өлкөнүн, мамлекеттин масштабында чарбалык субъектилердин жана калктын утурумдук эркин акча каражаттарын топтоосун жана улуттук экономиканын өнүгүшү үчүн колдонгон акча мамилелеринин системасы катарында карашат [85, 324-б.]; насыялык мекемелер аркылуу карызчыга кайтарымдуулук, тездик жана төлөө шарттарында акча каражаттарын берүүнү насыялык келишимдин предмети катарында каралып [88, 70-б.]; нарктын анын кайтарымдуулугунун аракетин менен байланышкан коомдук мамилелердин аныкталган түрүн белгилеп, экономикалык категория катары каралган [43, 215-б.].

Башкача айтканда, насыялык системаны институционалдык жана функционалдык көз карашта караса болот. Функционалдык көз карашта насыянын маңызы, формалары, түрлөрү каралса, ал эми институционалдык көз карашта насыялык ишкердикке расмий документтери бар институттар каралат. Бул позициялар бири-бирин толуктап тургандыктан өз алдынча боло алышпайт.

Көрсөтүлгөн илимий ыкмаларда, аталган экономикалык категориянын маңызын жалпы ачып бергендери менен, насыянын маңызы анын ар кайсыл элементтерин белгилөө менен ар кандайча аныкталат (акча мамилелери, акча каражаттары, зайымдын келишими ж.б.). Биздин оюубуз боюнча, насыяны аны түзүп турган бардык элементтери менен бирге эркин акча каражаттарын тартууда жана аны бөлүштүрүүдө насыялык мамилелеринин субъектилеринин экономикалык мамилелеринин кайрадан жандандыруу системасы катарында кароо максаттуу деп эсептейбиз.

Ушундан улам, айыл-чарба насыясы насыяларды колдонууга берүү боюнча агрокарызчылары менен насыячылардын ортосундагы экономикалык

мамилелеринин жалпы комплексин жана ссудаларды кайтарып берүүсүн камсыздоосун чагылдырат.

Насыя системасы агрардык тармактын туруктуу өнүгүүсүндө өтө маанилүү орунду ээлегендиктен тармактардын кайра өндүрүлүшүндө өзгөчөлүктөрү менен шартталган:

- агрардык өндүрүштүн уюштуруунун сезондук мүнөзү менен байланышкан табигый факторлордун ээлеген маңыздуу орду, негизги өндүрүштүк чыгымдардын мөөнөтү менен кирешелерди алуудагы жогорку тобокелдиктердин шайкеш келбөөсүнөн насыялык ресурстарга жогорку талаптарды коюуда;

- айыл-чарбанын ар кайсыл чарбалык субъектилеринин уюштуруу-укуктарынын формалары, ченемдери боюнча насыялык каражаттардын карызчылары катарында насыяны формасын жана насыялануусун дыкаат тандоосун талап кылат;

- айыл-чарбасында чарбалык субъектилердин начар каржылык өз алдынчалуулугу жана алардагы ликвиддүү күрөөнүн жоктугу;

- айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнө кенири жайылтылган жеңилдетилген жана узак мөөнөттүү системаларынын зарылдыгы.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, айыл-чарбасынын рынок системасында насыялоо жана насыяланууну колдоо бири-бири менен байланышкан үч компоненттерден туруусу керек:

- насыялык каражаттарга бирдей мүмкүндүк алуусу камсыздалган ар кайсыл уюштуруу-укуктук формалардагы айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрү;

- айыл-чарбасын өнүктүрүүгө насыя берүүгө мүмкүнчүлүгү бар банктык жана банктык эмес мекемелердин насыялоо уюмдары;

- АӨКтөгү насыялык ишкердикти колдоо жана мамлекеттик жөндөө.

Өлкөдөгү фискалдык жана бөлөк органдарга чарбалык ишкердиги жөнүндөгү тиешелүү отчетторду тапшыруудан бошотулган Кыргызстандагы 428,0 миңден ашуун майда дыйкан (фермердик) чарбаларынын жөндөлүүсүндө чарбалык субъектилердин насыялануусунун талдануусу боюнча иш-аракеттерди жүргүзүүнүн мааниси күчтөнтүлүүдө. Ушуга байланыштуу, мыйзамдык деңгээлде насыялык келишимди түзүүдө эки тараптын тең жоопкерчилигин жогорулаткан айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн эсебин жана отчеттуулугун уюштуруудагы маселелерди чечүү зарыл.

Айыл-чарбасынын насыялык системасын жана насылоосун өнүктүрүүдө насылоонун механизми өзгөчө мааниге ээ. Насыялоо механизмдин жакшы өнүкпөшү жана жакшырытылбашы чарбалык субъектилердин каржылык-экономикалык өз алдынчалуулугуна жана айыл-чарбасынын жалпы каржылык абалына жагымсыз таасирин тийгизип, өз учурунда тармактардын интенсивдүү негизде өнүгүүсүнө жана кенири кайрадан өндүрүлүүсүн уюштурууда мүмкүнчүлүктөрүн чектейт.

Айыл-чарбасын насыялануусунун негизделген өзгөчөлүктөрүн жана анын насыялык колдоо системасынын өнүгүүсүн эсепке алууда тармактарды зарыл болгон каржылык жана насыялык ресурстар менен камсыздай турган рыноктук

жана мамлекеттик насыялоо механизмдин элементтерин бөлүп кароо кажет (1.1-сүр.)

Насыялоонун механизмдери		
Мамлекеттик механизм	Элементтер	Рыноктук механизм
Каржылык-экономикалык абалды колдогон административдик, экономикалык жана укуктук механизмдер, туруктуу жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн өнүгүшүн камсыздоо – субсидиялар, субвенциялар, дотациялар, мөөнөтүнөн өтүп кеткен карыздарды эсептен чыгаруу	Максаты	Айыл-чарба өндүрүшүнүн өзүн-өзү актоосун, рентабелдүүлүгүнүн өсүшүн жана пайдасын алуу
Мамлекеттик, банктык жана насыялык институттар, эл аралык насыялар	Субъектиси	Банктык жана банктык эмес тармак
Айыл-чарбасы жана АӨКтүн бардык тармактары	Объектиси	Айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрү
Мамбюджеттин каражаттары, гранттары жана насыялары	Ресурстары	Насыялык рыноктун каражаттары жана аманаттары
Жеңилдетилген жана узак мөөнөттүү насыялоо системасынын мүмкүндүк алуусун камсыздоо жана чөйрөлөрдү кеңейтүү	Принциптери	АӨКкө салынган каржылык ресурстардын жогору кирешелүүлүгү жана тобокелдиктерден коргоо (преференциялар)
Шыктандырган, колдогон, ордун толуктаган	Башкаруунун инструменттери	Жөндөөчү
Айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн төлөө жөндөмдүүлүгүнүн өсүшү, алардын ликвиддүүлүгүнүн жогорулашы, күрөөлүк камсыздальшынын жакшыртылышы	Насыянын кайтарылышын камсыздоо	Насыяны берүү жана талап кылуу шарттарын күчөнтүү, насыяны максаттуу колдонушунун мониторинги
Рыноктук насыялык ченемдерди субсидиялоонун негизиндеги жеңилдетилген насыялар	Пайыздык ченем	Жогору
Жогору	Насыялык тобокелдик	Жогору

1.1-сүрөт. Кыргызстандын агрардык тармагын насыялоо механизми¹

Айыл-чарбасынын заманбап насыялоо механизмдин өзгөчөлөнгөн өзгөчөлүктөрү болуп:

- банктык тармактагы айыл-чарба өндүрүүчүлөрүн насыялоосунун дээрлик үлүштүк көлөмү;

- өлкөдөгү айыл-чарбасынын негизги насыя берүүчүлөрү болуп мамлекеттин жогорку деңгээлде катышуусундагы атайы коммерциялык банктар;

- айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрү үчүн насыя боюнча пайыздык ченемин субсидиялоо.

¹ Автор түзгөн.

ЕАЭБдин алкагында жана чет өлкөлөрүндөгү айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялык колдоосу менен ар кандай формалары менен механизмдери фермерлердин чыгымдарынын 70%га жетип калган капиталдардындагы насыялык каражаттардын жогорку деңгээлдери тууралуу кабар берет.

Мамлекеттик маңыздуу, анын ичинде насыялык колдоо Россия Федерациясында колдонулуп, анын негизин АӨКтүн өнүгүшүндө мамлекеттик насыялык саясатты жүргүзгөн «Россельхозбанк» ААКтын бутакташкан банктык системасы түзөт. Жана ошондой эле айыл-чарбасын насыялоо үчүн «Сбербанк России» ААК, Внешэкономбанк, Внешторгбанк ж.б. каржы-насыялык мекемелер дагы тартылат [83].

Казахстан Республикасындагы АӨКтүн тармактарынын насыялык колдоосунда банктык тармак маанилүү орунга ээ. Бирок айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрүнүн негизги насыялык колдоосу «КазАгро» АК Улуттук башкаруу холдинги» аркылуу жүргүзүлөт. «КазАгронун» түзүмүнө өлкөнүн АӨКтү өнүктүрүүнүн Мамлекеттик программасынын алкагында аныкталган АӨКтүн тармактарын жеңилдетилген жана узакмөөнөттүү насыялоо программаларын жүргүзүшкөн «Агрардык насыялык корпорациясы», «КазАгроФинанс» АК жана «Айыл-чарбасын каржылык колдоо фонду» АК кирет [81].

Беларусь Республикасындагы насыялоо системасынын артыкчылыктүүлүгү болуп айыл-чарбалык ири товар өндүрүшүнүн өнүгүшү жана тармактардын өндүрүшүндөгү маңыздуу мамлекеттин ээлеген орду мүнөздөлөт. Узакмөөнөттүү насыялоонун үлүштүк көлөмү 87%ды түзүп, тармактардын техникалык кайра жабылуусундагы көйгөйлөрдү чечүүдө насыялардын багытталышына өбөлгө түзөт. Жана ошондой эле айыл-чарбалык өндүрүүчүлөргө насыянын басымдуу бөлүгү түз берилбей, АӨКкө байланышы бар ишканалар аркылуу берилет. Насыялоонун мындай тартиби АӨКтүн интеграциялык процесстерин бекемделишине шарт түзүп, насыялык ресурстардын кайтарымдуулугунун жогорку деңгээлин камсыздайт [82].

«Айыл-чарбалык өндүрүшүн мамлекеттик колдоо жана рынок системасында насыялоону талдоо» аталыштагы экинчи бөлүм.

«Изилдөөнүн методдору жана материалы». Тарыхый жана логикалык шайкештиги, позитивдик жана объективдүү талдоо методдорун колдонуу менен Кыргыз Республикасынын рынок системасында айыл-чарбасын насыялоо системасы талданды.

Каржы-насыя мамилелерин окуп - үйрөнүүдө айыл-чарбалык товар өндүрүүчүлөрүнүн алдында насыячы менен насыя алуучулардын, насыялык мекемелердин аграрийлеринин керектөөлөрүн канаатандырууда насыялык рыноктун өнүгүү тенденциясын жана айыл-чарба өндүрүшүнүн анын насыялык колдоо контекстинде натыйжалуулугун ачыктоо максатында объективдүүлүктүн, комплекстүүлүктүн жана системалуулуктун илимий ыкмалары колдонулду. Насыялык колдоонун натыйжалуулугун баалоодо жана айыл-чарба өндүрүүчүлөрүнүн жеңилдетилген насыялоо программасын жүзөөгө ашырууда салыштыруу анализинин жана синтезинин методдору

колдонулду. Эсептик-аналитикалык, эмпирикалык жана статистикалык методдорду колдонуу менен Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБдин айрым өлкөлөрүнүн айыл-чарбасындагы насыялык рынокту өнүктүрүүсүнө жана калыптандыруусуна талдоо жүргүзүлдү. Жана ошондой эле насыялык рыноктун институционалдык түзүмүнө талдоо жүргүзүлүп, айыл-чарбанын өнүгүү тенденциясы ачыкталып, насыялык рыноктун учурдагы абалын жана айыл-чарба өндүрүшүнүн рентабелдүүлүгүн баалаганга мүмкүнчүлүк берди.

ЕАЭБдин алкагында улуттук экономиканын тескелүүсү каржы жана насыялык каражаттардын дээрлик көлөмүн талап кылган капиталсыйымдуу өндүрүш болгон мал чарбачылыгын, өсүмдүк өстүрүүсүн, өндүрүштүк багбанчылык, түшүмдүүлүк, жашылчалардын парникте өстүрүлүшүнүн республикадагы интенсивдүү тармактарынын өнүгүшүн шыктандырат.

Өлкөнүн агрардык ресурстарын насыялык ресурстар менен камсыздоо максатта банктык мекемелер, банктык эмес мекемелер жана Кыргыз-Россия өнүгүү фондусунун негизинде насыялык колдоонун үчтармактуу системасы бекитилди (2.1-табл.).

2.1-таблица – Кыргыз Республикасынын рынок экономикасында насыялоону өнүктүрүү²

	Өлчөө бирдиги	2005	2010	2015	2016	2017
Атайы насыялык мекемелер:						
- саны		2	2	1	1	1
- коммерциялык банктардагы насыялардын жалпы көлөмү	млн. сом	10 603,4	22 819,4	78 437,5	95 944,3	105 980,3
- айыл-чарба насыя. көлөмү	млн. сом	154,8	2 879,8	14 477,9	24 663,4	19 204,3
Микрокаржы уюмдары:						
- саны		136	397	172	162	150
- насыялардын жалпы көлөмү	млн. сом	1 488,1	9 948,3	14 041,1	9 974,8	11 733,0
- айыл-чарба насыял. көлөмү	млн. сом	255,5	4499,5	5454,7	2767,3	2883,8
Насыялык бирикмелер:		320	217	125	116	116
- саны						
- насыялардын жалпы көлөмү	млн. сом	580,5	1 139,7	933,5	940,6	999,1
- айыл-чарба насыя. көлөмү	млн. сом	343,2	558,4	475,4	446,9	402,8
Инвестициялык фонд:	миң.долл.			-	174548	261476
- насыялардын жалпы көлөмү						
- айыл-чарба насыя. көлөмү	миң.долл.	-	-	-	22048	56 072

Өлкөдө айыл-чарба өндүрүшүн насыялоого бөлүнгөн насыялык ресурстардын үлүшү насыялык ресурстардын жалпы көлөмүндө 26,0%ды түзүп б.а. насыялык ресурстардын дээрлик ар бир төртүнчү бөлүгү айыл-чарбасын колдоого багытталат. Көрсөткүчтөрдүн айрым салыштырмалуу төмөндөшүнө карабастан абсолюттук көрсөткүчтө айыл-чарбасы үчүн насыялык ресурстардын жалпы көлөмү 2010-ж.га салыштырмалуу 2017-ж. 2,4 эсеге жогорулаган.

² КР УБнын маалыматтарынын негизинде автор эсептеди.

2005-жылы айыл-чарбасына берилген жалпы насыялардын көлөмүндө банктык насыялардын үлүшү 1,5%ды түзүп, 2010-жылы аграрийлердин насыялануусунун көлөмү жогорулап 12,6%ды түзгөн. Насыялоонун банктык мекемелер менен агрардык тармакта өсүшү байкалып, кийинки жылдары, 2015-ж.-18,5%ды, 2016-ж.- 25,7%ды жана 2017-ж. жалпы банктык насыялардын көлөмүндө айыл-чарба насыяларынын үлүшү 18,1%ды түздү.

Өнүккөн өлкөлөрдө насыялык ресурстарга керектиктердин нормативдери 70,0%ды түзөт. ЕАЭБдин алкагында Кыргызстандын айыл-чарбасы мамлекеттик колдоосу эң төмөн болгон тармак болуп эсептелет [18]. Тармактарды мамлекеттик колдоонун эң жогорку деңгээли Беларусь Республикасына таандык, себеби тармактарды колдоого бардык мамлекеттик каражаттардын (субсидиялардын, дотациялардын, субвенциялардын) айыл-чарбасынын ИДПга карата үлүштүк көлөмү 18,8%ды түзүп, эсептөөдө 1 га айдоо жерине - 250 АКШ долл. туура келет. Бул көрсөткүчтөр Россия Федерациясында - 8,0% жана 60 АКШ долл., Казахстан Республикасында - 4,1% жана 18 АКШ долл., Кыргызстанда - 0,3% жана 7 АКШ долл. түзөт. Айыл-чарба продукциясын өндүрүүдөгү түзүмдүк өзгөрүүлөр негизинен евразиялык агрозыктуулук рыногунун конъюктурасы менен шартталып, ал жактарга негизинен Кыргызстан өсүмдүк азыктарын - жашылча, жемиш, картошка, пахта-буласы, тамекини жөнөтөт.

Республикада кант кызылчасын өндүрүү өзгөчө жогору темп менен өсүүдө. Маселен, 2017-жылы кант кызылчасын өндүрүү 2013-жылга салыштырмалуу 3,65 эсеге өсүп, 25,1 миң. тоннадан 101,1 миң. тоннага өсүп, өлкөнүн өздүк өндүрүшүнүн эсебинен калктын кант менен 70,0%га камсыздалышына алып келди.

Республикадагы канткызылчасынын өндүрүшүнүн динамикалуу өсүшүнө азыраак эмес деңгээлде тармактарды насыялык колдоосу шарттайт. Кыргыз-Россия инвестициялык фонддун жеңилдетилген насыяларынын эсебинен «Кошой» ААК кант заводунун өндүрүштүк кубаттуулугу жалпы жаңыланып, республикадагы «Кайыңды-Кант» ААК кант комбинаты менен биргеликте чийки кызылчаны кайра иштетүү боюнча кубаттуулугу 950 миң.тоннага чейин мүмкүнчүлүк берди.

Чийки затка болгон керектиктерди камсыздоодо кант заводдору кызылча өндүрүүчү дыйкан чарбаларынын оруп - жыюусунда насыяларды активдүү колдонушат.

Өз алдынча алып караганда, кызылчаны кайрадан иштетүүчү ишканалар өздөрүнө чарбаны элиталык үрөн менен камсыздоо жана лизинг шартында кант кызылчасын оруп-жыйноону жүргүзүүдө жана транспорттоодо көмөк көрсөтүүнү милдеттендирет.

Өндүрүштүн майдаыйкан түзүмүнүн шартында насыялык колдоонун ушул сыяктуу тажрыйбасы бөлөк тармактарда жашылчаларды жана картошкаларды, жемиштерди ж.б. өндүрүүнү кеңири жайылтып, чарбаларды насыялык колдоо боюнча кызматтарынан түзүлгөн логистикалык борборлор аткара алышат.

Айыл-чарбасын банктык насыялоосунун көлөмүнүн маңыздуу өсүшүнө карабастан, азыркы учурда айыл-чарбасынын жалпы дүң продукцияларынын (банктык насыялардын көлөмүнүн КР айыл-чарба дүң продукцияларына карата катышы менен эсептелет) көлөмүнө карата насыялык ресурстардын үлүштүк көлөмү 10,0%ды гана түзөт.

2.2-таблица – Кыргыз Республикасындагы айылчарба өндүрүшүнүн насыялоо көлөмүнүн динамикасы³

Көрсөткүчтөр	Өлчөө бирдиги	2010-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.
Айыл-чарбасынын дүң продукциясы	млрд.сом	115,0	192,2	192,5	202,4
Өсүш темпи	%	97,4	106,2	103,0	102,2
Насыя ресурстары-жалпы:	млрд.сом	7925	20407	29076	26290
анын ичинде 1 карызчыга эсеп менен	млрд.сом	-	9980	13245	14564
жеңилдетилген насыялоо	млн.сом	-	380,0	364,0	426,4
Пайыздык ченем боюнча субсидиялардын көлөмү	млрд.сом	-	1200	1800	1900
Жалпы көлөмдө жеңилдетилген насыялардын көлөмү	%	-	48,9	45,5	55,3

2.2 - таблицанда көрүнүп тургандай 2010-2017-жж. аралыгында айыл-чарбасынын дүң продукцияларынын көлөмү учурдагы бааларда 1,75%га жогорулаган. Анын үстүндө акыркы үч жылда республикада айыл-чарба продукцияларын өндүрүүнүн темптеринин жагымдуу өсүшү байкалууда. Эгерде 2015-жылы бир карызчыга карата эсеп менен 380,0 миң.сом берилсе, ал эми 2017жылы - 426,4 миң.сомго, б.а. бул көрсөткүч 12,0%га жогорулап, насыялык ресурстардын концентрациясынын өсүшү жөнүндө күбөлөндүрүп, тармактарды насыялоодо орто жана узакмөөнөттүү банктык насыялардын үлүшүнүн өсүшүнүн жыйынтыгы болуп эсептелет.

Бөлөк факторлор менен катар эле тармактардагы продукцияларды өндүрүүнүн белгиленген өсүшүнө тармактарды насыялык колдоонун жалпы өсүү масштабы жана өзгөчө жеңилдетилген насыялоонун көлөмү маңыздуу таасирин тийгизди.

Талдоо убактысында айыл-чарбасын насыялоого бөлүнгөн ресурстардын жалпы көлөмү 3,3 эсеге жогорулап, ал эми жеңилдетилген насыялоонун көлөмү акыркы үч жылда 1,46 эсеге өскөндүктөн, тармактарды насыялык колдоонун өсүшүнүн бул тенденциялары анын жалпы көлөмүндө айыл-чарбага капиталдын агып келишинин башталышын түшүндүрөт.

Насыялык системанын өнүгүүсүндөгү белгиленген тенденциялар жана насыялоонун көлөмдөрү айыл-чарба өндүрүшүнүн өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрүнө жана анын айрым тармактарына жагымдуу таасир беришти.

Айыл-чарбанын насыялык жана инвестициялык колдоосунун активдүүлүгүнүн жыйынтыгында талдоо убагында фонддукжабылуусу жана эмгектин фонддуккуралданышынын өсүү тенденциясы байкалды. Айыл-чарба эмгегинин фонддуккуралданышы дээрлик 1,5 эсеге жогорулап, 2017-жылы 926,2 миң.сом деңгээлге жеткен. Бирок ага карабастан, салынган

³ КР УСК жана КР КМнин маалыматтарынын негизинде автор түздү.

каражаттардын натыйжалуулугу төмөн деңгээлде калууда. 1 сомду колдонуудан кайтарымфонду төмөндөө тенденциясына ээ болуп, 33,3%га төмөндөп, айыл-чарба өндүрүшүнүн кубаттуулукфонду өсүп жатат. Тармактарда акыркы жылдар гана материалдык-техникалык базаларында жаңыртуу процесси активдүү башталып, банктар айылчарба техникаларын кабыл алуу боюнча долбоорлорду активдүү насыялап, айыл-чарба техникаларынын лизинг системасы активдүү өнүгүүдө.

2.3-таблица – Кыргыз Республикасындагы айыл-чаба өндүрүшүнүн экономикалык натыйжалуулугунун негизги көрсөткүчтөрү⁴

	2013	2014	2015	2016	2017
Айыл-чарбадагы ИДПнын көлөмү*, млн.сом.	167897,9	191188,9	192242,7	192620,4	203234,9
Фонддуккуралдануу миң.сом/адам	601,7	964,4	744,1	905,8	926,2
Фондкайтарымдуулук, сом	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Фондукубаттуулук, сом	2,2	3,5	2,7	3,2	3,4
100 га айыл-чарба жерлерин айдоо, миң.сом	1616,2	1840,6	1853,6	1856,8	1963,7
Эмгек өндүрүмдүүлүгү, миң.сом/адам	265,9	273,5	273	285,4	274,5
Рентабелдүүлүк, % менен	17,7	10,7	10,9	15,3	24,2

2.3 - таблицанын маалыматтары тармактардагы өнүгүү стадиясындагы капиталдардын топтоо процесси жөнүндө күбөлөндүрүп, жакынкы убакытта тармактардын экстенсивдүүдөн (майдатовардык) өнүгүү тибинен интенсивдүү (ири товардык) өнүгүү тибине өтүүдө негиздикти түзөт.

КР Өкмөтүнүн инвестициялык жана насыялык саясатынын активдүү таасиринен тармактардын каржы-экономикалык абалынын жакшырышын көрсөткөн айыл-чарба өндүрүшүнүн рентабелдүүлүгүнүн дээрлик 7,5 пунктка жогорулашы күбөлөндүрөт. 2017-ж. айыл-чарбасынын өндүрүшүнүн рентабелдүүлүгүнүн деңгээли (24,5%) улуттук экономикадагы бардык тармактар боюнча анын орточо деңгээлинен 2,5 эсеге жогору.

ЕАЭБДин алкагында өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбалары боюнча айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрү кыйыр колдоо методдорунан оң колдоого өтүүлөрү кажет жана ошондой эле өлкөдө жеке гана адистештирилген банктын аракетин, биздин оюбузча, чындыгында жетишсиз.

Ушуга байланыштуу, аграрийлердин каржылык-экономикалык абалын жакшыртууда мамлекеттик деңгээлде иш-чараларды төмөнкүлөр боюнча алдын ала кабыл алуу зарыл:

- өлкөнүн региондорунун айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн каржы-насыялык каражаттарына керектиктерин тыкаат эсептөөнүн негизинде өлкөнүн региондору боюнча насыялык каражаттарды тең бөлүштүрүү;
- айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн керектөөлөрүн камсыздаган жеңилдетилген насыяларды берүү;
- айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн каржы-чарбалык ишкердиктеринин

⁴ КУ УСК маалыматынын негизинде автор түздү [89, 90].

жыйынтыгына карап жеңилдетилген агронасыяларды натыйжалуу бөлүштүрүү механизмдин киргизүү;

- алгачкы тартип менен айыл-чарба продукцияларын жана логистика кайрадан иштетүү чөйрөлөрүн жеңилдетилген насыялоо менен камсыздоо;
- агроөндүрүштү насыялоону шыктандыруу жана “Экологиялык таза продуктулар” программасын жүзөгө ашыруу;
- агрокооперациянын өнүгүшүн мамлекеттик колдоонун негизинде майда товардыктан ири товардык өндүрүшкө өтүүнү камсыздаган узакмөөнөттүү жеңилдетилген насыялык ресурстардын өсүшүнө шарттарды түзүү.

«Евразиялык интеграциянын шарттарында айыл-чарбасын насыялоо механизмдин жакшыртуу» аталыштагы үчүнчү бөлүмдө Евразиялык интеграциянын шарттарында айыл-чарбаны насыялык колдоо системасынын өнүгүүсүнүн койгөйлөрү жана жакшыртуунун келечектери, насыялык кооперация ишкердигин жөндөө механизми жана мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн негизинде узак мөөнөттүү насыялоонун лизингдик формасынын өнүгүүсү негизделди.

Бүгүнкү күндө улуттук экономиканын агрардык тармагынын насыялоо чөйрөсүндө АӨКтүн келечектүү тармактарын насыялоону камсыздаган насыялык колдоонун үч тармактык модели жөндөлөт.

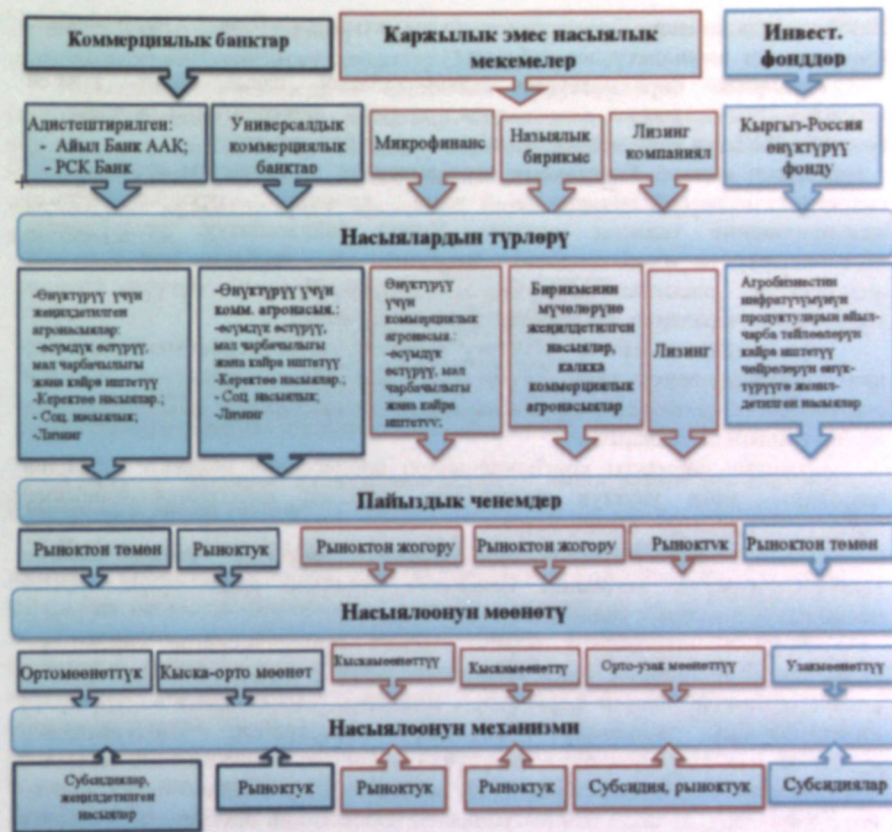
Республиканын рынок системасында айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн биз жүргүзгөн насыялоосунун талдоолору анын өнүгүшүндөгү жагымдуу тенденциялардын калыптанышы жөнүндө күбөлөндүрөт (3.1-сүр.).

Банктык эмес мекемелердин кесибинин негизин акырындап коммерциялык банктар ээлейт. Агронасыя рыногунда Кыргыз-Россия инвестициялык фонду позицияны кеңейтип, агрологистика жана кайра иштетүү ишканаларына узакмөөнөттүү насыяларды берет.

Барыдан мурда АӨКтүн насыялык системасынын натыйжалуу жөндөлүүсүндө банктык түзүм төмөн бойдон калууда. Бирок, бул жөнүндө биз жүргүзгөн изилдөөдөгү айыл-чарба өндүрүшүн өнүгүшүнүн өндүргүч күчтөрүнүн ченемсиздиги – насыялык ресурстардын көлөмүнүн өсүшүн күбөлөйт.

ЕАЭБдин алкагында АӨКтүн жөндөлүшү, макулдашылган агроөнөр-жай саясатын иштеп чыгуу жана жүргүзүү контекстинде тармактардын мамлекеттик колдоосунун формаларына жана методдоруна, айрыкча анын насыялык колдоосуна катуу талаптарды коет. Евразиялык экономикалык мейкиндикке агрардык экономиканын терең интеграцияланышынын шартында улуттук АӨКтүн тармактарын колдоосу жана насыя саясатынын багыттары болуп:

- АӨКтүн акыркы продукцияларын өндүрүүдөгү бүтүндөй технологиялык циклин камтыган кууштармактык өндүрүштүк ыкмадан программалык (кластердик) ыкмага өтүшүндө агрардык тармакты насыялоонун стратегиялык багыттарын кайрадан кароо;

3.1-сүрөт. Кыргыз Республикасынын айыл-чарба өндүрүүчүлөрүн насыялык колдоо системасы⁵

- АӨКтүн банктык жана банктык эмес насыялоо чөйрөсүндөгү атаандаштыктын өнүгүүсүнүн негизинде насыялоонун пайыздык ченемин ылайыктуу деңгээлге төмөндөтүү жана КР УБдун акча-насыя саясатынын АӨКкө карата протекционисттик иштерин жүргүзүү;

- насыялык ресурстарды концентрациялоо жана тармактардын өнүгүшү үчүн стратегиялык мааниси бар долбоорлорду жана насыялык колдоо программаларын максаттуу колдонуу;

- күрөөгө жерди койгон айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялоосун рефинансылоо механизмдин ыңгайлуулугун камсыздоо жана өнүктүрүү, АӨКтө жер-ипотекалык насыялоону калыптандыруу;

- АӨКтүн банктык насыялоосунун потенциалын андан-ары кеңейтүү максатта «Айыл Банк» ААК жана насыялык портфелдеринде АӨКтөгү үлүшү

⁵ Автор түздү.

50,0%дан ашкан башка банктарга өзгөчө салыктык жана банктык нормалардын жөндөөсүнүн жеңилдетүүлөрүн берет;

- насыялык бирикмелердин айыл-чарбасын насыялоодогу ээлеген маанилүү ордун эсепке алуу менен, алардын ишкердигинин жөндөлүшү боюнча КР УБдун кошумча ыйгарым укуктарын бөлүштүрүү.

Өнүгүп жаткан Евразиялык агроазыктуулук рыногундагы атаандаштык сапаттуу стандартизацияланган жана көлөмдүү агропродукциянын жеткирилишине талапты күчөтөт. Ушуга байланыштуу, республикада шыктандыруунун жана колдоонун негизинде айыл-чарбалык ири товардык өндүрүштүн, насыялык, айыл-чарба кооперацияларынын өнүгүүсү боюнча кошумча иш-чараларды алдын-ала кабыл алуусу зарыл.

Горизонталдык, өзгөчө АӨКтөгү вертикалдык кооперациянын өнүгүшү ири товардык өндүрүштүн өнүгүүсүнө гана өбөлгө түзбөстөн, АӨКтүн системасында өз-ара пайдалуу жана тыгыз экономикалык байланыштардын жакшырышын дагы шарттайт.

Агрардык тармакты консолидациялоо процессинин өнүгүшү ЕАЭБдин алкагында жана улуттук деңгээлдеги АӨКтүн интеграцияланышынын өнүгүшүнө жагымдуу өбөлгө түзөт.

АӨКтөгү интеграциялык процесстердин өнүгүшү чынжырчаланган кошумча нарктын негизинде баланстык өнүгүүгө шарт түзүп, АӨКтө натыйжалуу насыялык колдоодо негизди түзөт.

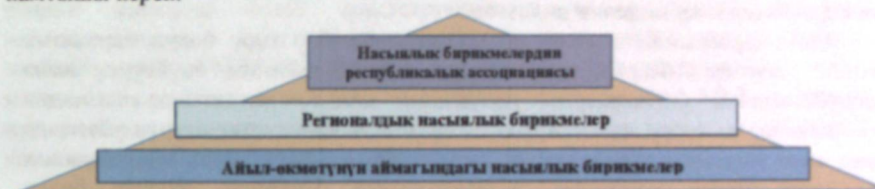
Жогоруда интегралдык бирикмелердеги мүмкүнчүлүктөр көрсөтүлүп, кызылчакант комбинаты менен кызылча өндүрүүчү чарбалардын ортосундагы келишим мамилелеринин формасында жөндөлүп, кызылчакант өндүрүшүнүн атаандаштыкка жөндөмдүү өнүгүшү көрсөтүлгөн. Интеграциянын артыкчылыгы болуп товардык өндүрүүдө, техникалык лизинг жана насыялоо шартында жагымдуу шарттарды түзүү эсептелет. Ушуга байланыштуу, АӨКкө интеграцияланууда жана концентрациялоо процессинин өнүгүшүнө, насыялык каражаттарды натыйжалуу колдонуусуна өбөлгө түзгөн бирдейлүүгү боюнча кооперациялык өндүрүштүн жеңилдетилген жана узак мөөнөттүү насыялоонун формалары артыкчылыктуу өнүгүүгө ээ болуусу керек.

Бирдей товарлар үчүн жеңилдетилген насыяны берүүнү жакшыртуу механизми АӨКтүн өндүрүштүк-каржы ишкердигин натыйжалуу уюштурган жана насыяга жөндөмдүүлүк деңгээлин аныктаган социалдык-экономикалык (аграрийлердин экономикалык абалдары); технологиялык (агротехниктин) жана уюштуруу-башкаруу факторлорунун (өндүрүштү уюштуруу деңгээли) таасирлеринен калыптанат.

Калкты ыңгайлуу насыялар менен камсыздоодо насыялык кооперациянын өнүгүшү өзгөчө мааниге ээ жана мында мамлекет татыктуу деңгээлде татыктуу жөндөп, атаандаштык рыногунда каржы институттарынын ортосунда тең болгон рыноктук шарт түзүүсү кажет. Айыл-чарбасынын натыйжалуу насыялык колдоосунда насыялык бирикмелери «төмөндөн» түзүлүп, айылдардын социалдык-экономикалык чөйрөсүнүн өнүгүүсүнө багытталып, көп деңгээлдүү насыялык бирикмелердин республикалык ассоциациясынын модели өзүнө камтып, республикалык айыл-чарба насыя кооперацияларынын

системасындагы ар түрдөгү жана деңгээлдеги керектөө насыялык кооперативдерин бириктирүү максаттуу (3.2-сүр.).

Насыялык бирикмелердин каржылык туруктуулугун жогорулатууда каржылык колдоону түз жана кыйыр иш-чаралары катарында насыялык бирикмелерге жайылтууну максаттуу деп эсептейбиз. Түз колдоонун иш-чаралары, эреже катары, коммерциялык насыялар боюнча пайыздык ченемдердин субсидияларын насыялык бирикмелерге берүү механизмин камтышы керек.

3.2-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы айыл-чарбалык насыялык кооперациясынын түзүмү⁶

Кыйыр колдоонун иш-чаралары консолидациялык карызчынын укуктарын насыялык бирикмелерге берүү түрүндө көрсөтүлөт. Консолидациялык карызчы катарында насыялык бирикмени тиешелүү мамлекеттик колдоо мамлекеттик жеңилдетилген насыялоо программаларына катышкан коммерциялык банктардан жеңилдетилген насыяларды алуусуна шарт түзүшү керек. Ошону менен катар эле айыл-чарбалык насыялык бирикмелерди капитализациялоодо өбөлгөлөр түзүлөт. Мында ушул сыяктуу мамлекеттик колдоо көрсөтүүнүн бир гана маанилүү шарты болуп, биздин көз карашыбызча, бирикменин мүчөлөрүнө гана түздөн-түз зайым берүү шарты болуусу кажет. КР АЧКИӨЖММ агрардык саясатынын өткөргүчү жана агроөнөржай комплексиндеги экономикалык ишкердиктин негизги жөндөөчүсү катарында насыялык бирикмелерге илимий-методикалык жана маалыматтык көмөк көрсөтүүсү зарыл.

Биздин оюбузча, айыл-чарбалык насыялык кооперациянын өнүгүшүнүн негизги келечектүү багыттары болуулары керек:

- кооперативдер жөнүндө, кооперативдердин түрлөрү жөнүндө, мыйзамдардагы жана ошондой эле нормативдик-укуктук актылардагы кооперативдик төлөөлөр жөнүндөгү түшүнүктөрдүн шайкештигине алып келүү;
- кооперативдер жөнүндө маалыматтарды топтоо методологиясын иштеп чыгуу, кооперациянын маселелери боюнча аналитикалык иштерди күчөтүү;
- кооперативдер үчүн жеңилдетилген каржылоого ылайыкташкан кооперативдик насыялоо принциптерин окуп-үйрөнүү жолдорунда механизмдерди түзүү;
- КР АЧКИӨЖММнын алдындагы жана ЖӨӨБ органдарында кооперативдердин өнүгүшү боюнча маалыматтык-консультациялык

⁶ Автор түздү.

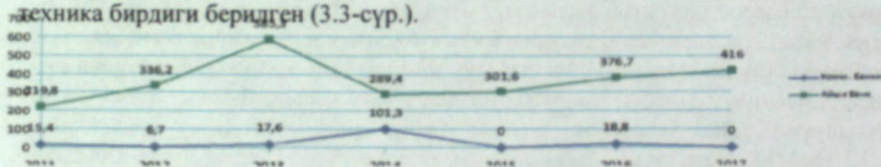
борборлорду түзүү;

- айыл-чарба объектилерин башкаруу боюнча адистерди, айыл-чарба тармактары боюнча экономисттерди, айыл-чарба кооперациялары боюнча адистерди даярдоо жана кайрадан даярдоо программаларын иштеп чыгуу жана таасирлентүү;
- кооперативдердин ишкердиги үчүн концептуалдык негиздерди иштеп чыгуу, түшүндүрүү иштерин жүргүзүү, жергиликтүү лидерлерди окутуу;
- долбоорлорду иштеп чыгуу жана интегралдык агроөнөржай кооперативдеринин моделин пилоттоо.

Айыл-чарбасында келечектүү насыялоонун бир түрү болуп каржылык лизинг эсептелет. Каржылык лизингди айыл-чарбасында өнүктүрүү жана республикадагы фермерлерди техникалык колдоо максатында лизиндик компанияларды түзүү аракеттери болгону менен мамлекетке өзүнүн убагында эмес жана насыялык каражаттарды толук камсыздабагандыктан коррупциялык чыр-чатак менен коштолуп, жыйынтыгында банкротко дуушар болуп жабылып, жоюулуп калган.

Каржылык лизингди жүргүзүү боюнча өз алдынча компаниялардын жоктугунан мамлекет өзү насыялык каражаттарды кайтарууда кепилдик катары айыл-чарба техникаларынын каржылык лизинг боюнча иштерин уланткан.

КР Өкмөтүнүн программалары боюнча бир катар лизинг боюнча долбоорлор «Айыл Банк» жана башка банктар аркылуу жүзөөгө ашып жатат. 2011-2017-жж. бул долбоорлор боюнча жалпы 2575,6 млн.сом суммадагы 2220 техника бирдиги берилген (3.3-сүр.).

3.3-сүрөт. Кыргыз Республикасы боюнча 2011-жылдан 2017-жылга чейинки лизиндик иштер, млн. сом⁷

Биздин көз карашыбызда, натыйжалуу ишкердикти уюштурууга өбөлгө түзө турган мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн шартында республикалык лизиндик фондду түзүү заманбап шартта абдан натыйжалуу болмок.

Кыргызстандагы лизингди андан – ары өнүктүрүүгө жогоруда көрсөтүлгөндөй мамлекеттин колдоосу зарыл, маселен, КР АЧКИӨЖЖММ АӨКтүн өздүк инженердик түзүмүн түзүүдөгү маселелерин жоюп, техникаларды жогору натыйжалуу колдонууну камсыздап, тармактарда заманбап техникалык каражаттарды өндүрүүнү жөндөйт.

АӨКтүн техникалык саясатын иштеп чыгууда жана жүзөөгө ашырууда агрардык саясаттын маанилүү багыттары калып калгандыктан КР

⁷ КР АЧКИӨЖЖММинин маалыматтарынын негизинде автор түзгөн.

АЧКИӨЖЖММ жөнүндөгү Абалын кошумчалоо талап кылынат (№50 2017-жылдын 27-январындагы, №562 2018-жылдын 3-декабрындагы КР Өкмөтүнүн токтомунун редакциясы). КР АЧКИӨЖЖММдын милдеттерине АӨКтө техникалык саясатты, айыл-чарба өндүрүшүн техникалык жабдуу деңгээлин жогорулаткан, республикадагы айыл-чарба техникаларын натыйжалуу колдонууда айыл-чарба техникасын, лизингди жүргүзүү боюнча иштерди жүргүзгөн милдеттерди кошуу керек.

Айыл-чарбасынын техникасын каржылык лизингдин өнүктүрүүсүнүн экинчи варианты болуп мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн өнүгүүсү эсептелгендиктен лизинг берүүчүлөрдүн бюджеттеринин каражаттарынын эсебинен, КР АЧКИӨЖЖММдын акцияларынын текшерүү пакети менен мамлекеттик лизинг компаниясын түзүүнү сунуштайбыз. Мында лизинг иштери боюнча, өзүнчө алып караганда лизинг төлөмүн камсыздоодо лизинг компаниясы кепилдик катарында иш алып барат.

ЖЫЙЫНТЫКТАР

Диссертациялык иштин негизги милдеттерин изилдөөнүн жыйынтыгында интеграциялоо шартында айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялоо системасын жакшыртууда төмөнкү жыйынтыктарга жана корутундуларга келдик:

1. Изилдөөнүн талдоосунун жана жалпылоосунун негизинде, бири-бирин толуктап турган жана бири-бирисиз өз алдынча боло албаган насыялык системаны институционалдык жана функционалдык көз карашта кароо кажет деп эсептейбиз. Ушуга байланыштуу, бири-бири менен байланышкан насыялык мамилелердин, насыялоонун формаларын жана методдорун, институттардын атаандаштык рыногунда насыялык-каржылык ишкердигин аткарышын түшүндүргөн рыноктук насыя системасынын аныктамасы сунушталды.

Айыл-чарбаны насыялоонун өзгөчөлүктөрү болуп:

- агрардык өндүрүштүн уюштуруунун сезондук мүнөзү менен байланышкан табигый факторлордун ээлеген маңыздуу орду, негизги өндүрүштүк чыгымдардын мөөнөтү менен кирешелерди алуудагы жогорку тобокелдиктердин шайкеш келбөөсүнөн насыялык ресурстарга жогорку талаптардын коюлушу;

- насыялык каражаттарды алуучулар катарында адистиктери жана көлөмдөрү боюнча айырмаланган айыл-чарбадагы чарбалык субъектилердин ар түрдүү формалары;

- көбүнчө майда дыйкан (фермердик) чарбалардын өздүк каржылык каражаттарынын жетишсиздиги жана алардын күрөөлүк мүлкүнүн жоктугу (жер ресурстарынан тышкары);

- айыл жериндеги насыялык системанын өнүкпөгөнүнөн айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн басымдуулугуна насыялык ресурстарды алууга мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу.

2. КР УБ тарабынан бекитилген тартипте коммерциялык банктардын жана бөлөк насыялык мекемелердин ишкердигине көзөмөл жүргүзүп, жеңилдетилген насыялык каражаттарды максатсыз колдонуудагы

тобокелдиктерди минимизациялоодогу жана ошондой эле мамлекеттик каражаттардын пайыздык ченемдерин субсидиялоого бөлүнгөндөгү тиешелүү отчетторун тапшырууларын көзөмөлдөйт.

Насыялык каражаттарды натыйжалуу колдонууну баалоо максатында каржы-насыя мекемелери өздөрүнүн ишкердигинин жыйынтыгы боюнча насыяны алган боюнча карызчынын насыяны максаттуу колдонуу тууралуу, насыяны алганга чейинки жана кийинки өндүрүштүн көлөмү, насыяны алганга чейинки жана кийинки түзүлгөн жумуш орундарынын саны, өндүрүлгөн продукциянын сатуу көлөмү, анын ичинде КР ЭМ жана КР АЧКИӨЖММдагы экспорттун көлөмү көрсөтүлгөн жалпыланган маалыматты беришет.

3. Азыркы учурда агрардык тармактын насыялык колдоонун үч тармактык системасы банктык мекемелер жана банктык эмес мекемелер түрүндө бекитилип, жана ошондой эле АӨКтүн логистикасын жана кайра иштетүү чөйрөсүн жеңилдетилген жана узак мөөнөттүү насыялоосу боюнча ишти Кыргыз-Россия инвестициялык фонду алып барат.

КР Өкмөтүнүн насыялык саясатынын таасири менен тармактардын каржы-экономикалык абалы жакшырып, айыл-чарба өндүрүшүнүн рентабелдүүлүгү (24,5%) өсүп, улуттук экономиканын бардык тармактары боюнча анын орточо деңгээли 2,5 эсеге жогору. Мындай өсүү айыл-чарбасына банктык капиталдын агын келишин шарттап, тармактын инвестициялык жагымдуу болуусуна жагымдуу таасирин тийгизет. Рентабелдүүлүктүн өсүүсүнө жалпысынан тармакты насыялык колдоонун өсүү масштабы, өзгөчө жеңилдетилген насыялоонун көлөмү таасир берген. 2010-2017-жж. аралыгында айыл-чарбасын насыялоого бөлүнгөн ресурстардын көлөмү 3,3 эсеге жогорулап, ал эми жеңилдетилген насыялоонун көлөмү – 1,46 эсеге көбөйгөн.

4. Кыргыз Республикасындагы айыл-чарбасын өндүрүүчүлөрүнүн насыялоосунун маңыздуу практикасы ЕАЭБдин өлкөлөрүнүн тармактарын насыялоо практикаларынан айырмаланат. Кыргызстанга берилген айыл-чарба насыялары насыяларды берүүдөгү кыскамөөнөттүгү, салыштырмалуу жогорку пайыздык ченемдери, жана ошондой эле чарбалык субъектилердин басымдуулугуна насыя алуунун ыңгайсыздыгы менен түшүндүрүлүп, насыялоодогу негизги багыттарды кайрадан карап чыгуу зарылдыгын актуалдаштырат.

5. Айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялык колдоо системасынын учурда болуп жаткан маңыздуу кемчилиги болуп насыялоонун узак мөөнөттүү формаларынын өнүкпөгөндүгү эсептелет. Насыялоонун кыскамөөнөттүү жана ортомөөнөттүү формаларынын басымдуулук шартында негизги бөлүнгөн насыялык каражаттар, анын ичинде жеңилдетилген насыялары чарбалык субъектилердин өндүрүштүк ишкердиги менен байланышкан учурдагы маселелерин чечүүгө багытталат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Мамлекеттик деңгээлде айыл-чарба насыяларын максаттуу колдонуусун камсыздоодо насыяларды максималдуу максаттуу колдонуусун камсыздоодо коммерциялык банктарды көзөмөлдөөнү күчтөнтүүдө кызыкчылыктарды камсыздаган механизмдерди иштеп чыгуу талап кылынат. Коммерциялык банктар насыяларды максатсыз колдонгон чарбалык субъектилердин кийинки насыя алышында жагымсыз мамиле кылуусу мүмкүн. Ошол эле учурда мамлекет фискалдык органдар тарабынан насыя алуучулардын алган насыяларынын максаттуу колдонуусу жөнүндө, өзгөчө жеңилдетилген насыялары жөнүндө тандап текшерүүлөрү керек. Насыялык каражаттарды максатсыз колдонгон фактылары тастыкталган учурларда насыячылар атайы каттоого алынып, анда коммерциялык банктар ага кийин насыялык каражат берүүлөрүндө тыкаат мамиле кылышат.

2. Айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн каржы-экономикалык абаларын жакшыртууда мамлекеттик деңгээлде кийинки иш-чараларды алдын ала кабыл алуу зарыл:

- экспорт продукцияларынын өндүрүшүн жогорулатып жана ошондой эле азык-түлүк коопсуздугун камсыздаган айылдык товар өндүрүүчүлөрүнүн жеңилдетилген жана узакмөөнөттүү насыялык шыктандыруу системасын артыкчылыктуу өнүктүрүү;
- айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн каржы-насыялык каражаттарга керектиктерин тыкаат эсепке алуунун негизинде өлкөнүн региондору боюнча насыялык каражаттарды тең бөлүштүрүү;
- айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрү үчүн каржы-чарбалык ишкердигинин жыйынтыгына карап жеңилдетилген насыяларды бөлүштүрүүдө натыйжалуу механизмди киргизүү;
- айыл-чарба продукцияларын жана логистиканы кайрадан иштетүү чөйрөлөрүндө жеңилдетилген насыялоону биринчилик тартипте камсыздоо;
- айыл-чарба кооперациялоо процессинин өнүгүүсүн колдоонун негизинде майда товардыктан ири товардык өндүрүшкө өтүүсүн камсыздаган узакмөөнөттүү насыялык ресурстарды максаттуу бөлүүсүнүн интенсивдүү өсүшүнө шарттарды түзүү.

3. Биздин пикирибизде, монополдук жеке адистештирилген банктын аракети жетишсиз болгондуктан жер ипотекалык насыялоо системасын таасирлентүү кажет;

4. Банктардын пайыздык ченемдерин субсидиялоо практикасын четтетип, айыл-чарбатовар өндүрүүчүлөрүнүн тикелей түз насыялоосун өнүктүрүү;

5. Насыялоонун кыскамөөнөттүү формасынан узак мөөнөттүү формасына өтүү жана келишим мамиледе өндүрүштүн бирдейлүүлүгү боюнча насыялоо;

6. Насыялык кооперативдерди өнүктүрүү үчүн насыялык бирикмелерди, насыялык керектөө кооперативдерин, ар кандай түрдөгү жана деңгээлдеги насыялык кооперацияларынын республикалык системасына «төмөндөн» түзүлүп, айылдардын социалдык-экономикалык чөйрөсүнүн өнүгүүсүнө багытталган модели көп деңгээлдүү насыялык бирикмелердин республикалык ассоциациясын өзүнө камтышы керек;

7. Агрардык тармактын узакмөөнөттүү насыялык колдоосунун лизингдик формасын өнүктүрүү максатта мамлекеттик-жске өнөктөшүктүн шартында лизинг берүүчүлөрдүн жана лизинг компанияларынын бюджетинин каражаттарынын эсебинен уюштурулат. Ушуга байланыштуу тармактардын материалдык-техникалык базасын өнүктүргөн зарыл механизм катарында айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн узакмөөнөттүү насыялоонун формаларынын келечектүү өнүгүүсүн жана анын атаандаштыкка жөндөмдүү, интенсивдүү өнүгүү жолуна мыйзамдуу өтүүсүн сунуштайбыз.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕГИ

1. Окенова, А.О. Эффективность зернового производства как основа продовольственной безопасности [Текст] / А.О. Окенова // Экономика и финансы. – Бишкек, 2009. - № 3, - С.104-113
2. Окенова, А.О. Развитие финансирования и кредитования как фактор эффективного функционирования субъектов сельскохозяйственного производства [Текст] / А.О. Окенова // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. – Бишкек, 2010. - №6/1. - С.167-172
3. Окенова, А.О. Аграрная интеграция в условиях рыночной экономики [Текст] / А.О. Окенова, Э.К. Усенов // Экономика. – Бишкек, 2013. -№ 1, -С.50-55
4. Окенова, А.О. Проблемы и пути развития сельского хозяйства [Текст] / А.О. Окенова // Экономика. – Бишкек, 2013. - № 4. - С.24-26
5. Окенова, А.О. Укрупненные формы хозяйства – эффективная форма хозяйствования в условиях рыночной экономики [Текст] / А.О. Окенова, Э.К. Усенов // Роль и участие государства в развитии национальной экономики /КРСУ/ – Бишкек, 2013. - С.100-109
6. Окенова, А.О. Состояние кредитного финансирования сельского хозяйства в Кыргызской Республике [Текст] / А.О. Окенова // Актуальные вопросы современной экономики. 2014. - С.88-96
7. Окенова, А.О. Применение международного опыта финансово-кредитной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в Кыргызской Республике [Текст] / А.О. Окенова // Экономика Центральной Азии. – М.: Изд. Креативная экономика, 2017. -Т.1. - № 4. - С.195-206
8. Окенова, А.О. Особенности развития системы кредитования сельского хозяйства Кыргызской Республики [Текст] / А.О. Окенова // Экономические отношения. – М.: Изд. Креативная экономика, 2018. -Т.8. - № 4. - С. 651-661.
9. Окенова, А.О. Современное состояние финансово-кредитного обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей [Текст] / А.О. Окенова, Б.К. Туркбаев // Экономические отношения. – М.: Изд. Креативная экономика, 2018. -Т.8. - № 4. - С.703-714
10. Окенова, А.О. Перспективы развития экспорта органической продукции в условиях интеграции [Текст] / А.О. Окенова, А.А. Орозонова // Экономические отношения. – М.: Изд. Креативная экономика, 2018. -Т.8. - № 2. - С.261-270

Окенова Айгүл Өмүрбековнанын 08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган “Интеграция шартында рынок системасында айыл-чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялык колдоосун өнүктүрүү (Кыргыз Республикасынын материалдарынын негизинде)” темасына жазылган диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: интеграциялоо, айыл чарба, насыя, кооперация, мамлекеттик колдоо, АӨК, жеңилдетилген насыя берүү, субсидиялоо.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын айыл чарбасында насыялоо мамилелери.

Изилдөөнүн предмети: айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн жана насыялык мекемелердин насыялык мамилелери.

Изилдөөнүн максаты: интеграция шартында айыл чарбанын рыноктук системасынын жана насыялык колдоонун механизмдеринин теориялык жана практикалык сунуштарын өркүндөтүү боюнча иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмасы: изилдөө процессинде позитивдүү жана объективдүү талдоо жана эмпирикалык методдору, аналитикалык-эсептөө ыкмасы, салыштырма жана синтез талдоолору колдонулган.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы: интеграция шартында Кыргыз Республикасынын айыл чарбасын рыноктук системасында насыялоонун жана насыялык колдоонун теориялык аспектилерин өнүктүрүүсү жалпыланды жана такталды. Тармакта өткөрүлгөн насыялык колдоонун натыйжалуулугу бааланды. Агроөнөржай комплексинин насыялык саясатынын артыкчылыктары жана айылдык товар өндүрүүчүлөрүнүн насыялык колдоо механизмдерин өркүндөтүүсү негизделди.

Пайдалануу даражасы: Изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жай жана мелиорация министрлигинин практикасында колдонууга болот. Диссертацияда иштелип чыккан рыноктук насыялоо системасынын натыйжалуу концептуалдык жоболору өлкөнүн агрардык тармагына каржылык каражаттарын толук жана ар тараптуу тартууга өбөлгө түзөт.

Колдонуу чөйрөсү: рынок системасында айыл чарбасында насыялоо жана насыялык колдоо боюнча автордун сунуштары, Кыргыз Республикасынын интеграция шартында айыл чарба товар өндүрүүчүлөрү тарабынан ишти өркүндөтүү үчүн колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Океновой Айгуль Омурбековны на тему «Развитие рыночной системы кредитной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в условиях интеграции (на материалах Кыргызской Республики)», на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: интеграция, сельское хозяйство, кредитование, кооперация, государственная поддержка, АПК, льготное кредитование, субсидии.

Объект исследования: является кредитование сельского хозяйства в Кыргызской Республике.

Предмет исследования: кредитные отношения сельскохозяйственных товаропроизводителей и кредитных учреждений.

Цель исследования: разработка теоретических и практических рекомендаций по совершенствованию механизмов системы кредитования сельского хозяйства в условиях интеграции.

Методы исследования: в процессе исследования применялись методы позитивного и объективного анализа, сравнительного анализа и синтеза, расчетно-аналитический метод и эмпирические методы.

Полученные результаты их новизна: обобщены и уточнены теоретические аспекты развития рыночной системы кредитования и кредитной поддержки сельского хозяйства Кыргызской Республики в условиях интеграции. Проведена оценка эффективности кредитной поддержки отрасли. Обоснованы приоритеты кредитной политики АПК и механизмы совершенствования кредитной поддержки сельских товаропроизводителей.

Степень использования: Результаты исследования могут быть использованы в практике Министерства сельского хозяйства, пищевой промышленности и мелиорации Кыргызской Республики. Разработанные в диссертации концептуальные положения формирования эффективной рыночной системы кредитования будут способствовать полномасштабному привлечению финансовых средств в аграрный сектор страны.

Область применения: предложенные автором рекомендации по развитию рыночной системы кредитования и кредитной поддержки сельского хозяйства могут быть применены для совершенствования деятельности сельхоз товаропроизводителей Кыргызской Республики в условиях интеграции.

SUMMARY

Okenova Aigul Omurbekovna "Development of the market system of credit support of agricultural producers in terms of integration (on materials of the Kyrgyz Republic)", dissertation for the degree of candidate of economic science on the specialty 08.00.05 - Economics and management of national economy

Keywords: integration, agriculture, lending, cooperation, state support, concessional lending, subsidies.

Object of dissertation: is lending to agriculture of the Kyrgyz Republic.

Subject of dissertation: credit relations of agricultural producers and credit institutions.

The purpose of research: development of theoretical and practical recommendations for improving the mechanisms of the agricultural credit system in the context of integration.

Methods: the research was based on the methods of positive and objective analysis, combination of historical and logical, comparative analysis and synthesis. Also analytical method and empirical methods were used.

Obtained results and its relevance: the theoretical aspects of the market system of lending and credit support of agriculture of the Kyrgyz Republic in terms of integration were summarized and clarified. The efficiency of credit support of the industry was evaluated. The priorities of credit policy of agriculture and mechanisms for improving credit support for rural producers are substantiated.

Extension of usage: the results of the study can be used in the practice of the Ministry of agriculture, food industry and land reclamation of the Kyrgyz Republic. Developed in the thesis conceptual provisions of the formation of an effective market credit system will contribute to the full-scale attraction of funds in the agricultural sector of the country.

Application: the recommendations proposed by the author for the development of the market system of lending and credit support of agriculture can be applied to improve the activities of agricultural producers of the Kyrgyz Republic in terms of integration.

Офсеттик кагаз. Гарнитурасы «Times». Көлөмү 1,75 б.т.
Офсеттик басма. Нускасы 100 даана.
«Аракет-принт» басмаканасында басылды.

